

CULTUUR TEKENT DE IDENTITEIT VAN ONZE STAD

REBECCA NELEMANS

Inleiding gehouden tijdens het verkiezingsdebat van Stadssociëteit De Goude Cirkel op 7 maart 2022

Paar weken geleden

Marijke belt me en vraagt me om een paar minuten iets zeggen over belang van kunst en cultuur, de open blik, open mind waartoe kunst en cultuur oproepen en de kwetsbaarheid van de makers. Een inleidend praatje om iedereen op te roepen niet alleen maar met elkaar te discussiëren, maar om vanuit respect voor die kwetsbaarheid en in alle openheid echt met elkaar in gesprek te gaan.

Donderdag 24 februari

Die dag veranderde er veel, om niet te zeggen alles.

“Poetin heeft de oorlog al verloren,” was de kop van een artikel van Yuval Noah Harari in The Guardian, vier dagen na de inval. De historicus, die met zijn publicaties *Sapiens*, *Homo deus* en *21 lessen voor de 21e eeuw* wereldberoemd werd, ziet Poetin als een despoot die de duizendjarige geschiedenis van Oekraïne niet erkent. Of beter nog: ontkent.

Terwijl die geschiedenis zo rijk is. Denk bijvoorbeeld aan de feministische Oekraïense schrijver en dichter Lesya Ukrainka, die al in 1880 op 9-jarige leeftijd het beroemde en veel geciteerde gedicht *Hoop/ Nayia* schreef:

Ik heb geen vrijheid, mijn geluk is weg.

Alleen hoop blijft over en het eigen ding dat ik bezit.

De hoop om terug te keren naar Oekraïne ...

De beschaving van Oekraïne, die zo prachtig bezongen werd door de Russische schrijver Konstantin Paustovski (1892-1968), die opgroeide in Kyiv: 'Het allerliefste was ik in het Mariinskpark bij het Lipkipaleis. Het keek uit op de Dnjepr. Muren, wel drie man hoog, van witte en lila seringen zoemden en wiegden door de vele bijen. Langs de rode, kleiachtig, steile oevers van de Dnjepr strekte zich een brede gordel van tuinen uit. In de Koopmanstuin speelde de hele zomer een symfonieorkest.'

Door zijn invasie heeft Poetin het omgekeerde bereikt van wat hij wilde volgens Harari. 'De laatste dagen hebben bewezen dat Oekraïne een echte natie is, dat Oekraïners een echt volk zijn, en dat ze zeker niet in een nieuw Russisch rijk willen leven.' De droom van Poetin om naar een nieuw Russisch rijk te evolueren is dus ten einde, schrijft Harari.

Natuurlijk erkent hij dat Rusland een militair overwicht heeft op Oekraïne. Maar als geen ander is Harari zich bewust van de enorme kracht van verhalen om een natie op te bouwen. En – schrijft hij – die verhalen worden met de dag heldhafter.

De recente geschiedenis van Oekraïne begon al als verhaal

De Oekraïners leerden hun president Volodymyr Zelensky (1978) kennen als komiek. Hij studeerde rechten, maar ging al snel met stand-upcomedy en acteren aan de slag. Van 2015 tot 2019 speelde hij een knullige geschiedenisleraar in de satirische tv-serie Dienaar van het volk. Een leerling filmt hem stiekem als hij zijn klas passievol toesprekt over het stoppen van corruptie in het land. Het leidt ertoe dat zijn personage president wordt en corruptie daadwerkelijk kan aanpakken. Intussen richtte hij een politieke partij op met dezelfde naam en won hij na een vermakelijke campagne in 2019 de verkiezingen met een overgrote meerderheid. Zijn eerste toespraak in het Oekraïense parlement zei hij tegen de parlementariërs: 'Ik wil niet dat jullie mijn portret in jullie kantoren ophangen. Hang foto's op van je kinderen, en kijk ze in de ogen bij elk besluit dat je neemt.'

In een legergroen T-shirt spreekt Zelensky deze week zichtbaar verhit zijn land en de wereld toe. Harari beschrijft hoe we zien dat Zelensky met wrange humor Biden te kennen geeft dat hij geen lift nodig heeft, maar munitie. Dergelijke verhalen van Oekraïense moed en heldhaftigheid werken aanstekelijk: "Als de burgers de moed hebben om de Russische tanks met hun blote handen tegen te houden, dan vindt Duitsland de moed om ze van Antitank raketten te voorzien. En vinden de Russische burgers de moed om de straat op te gaan." Daar vindt Poetin zijn Waterloo volgens Harari.

Waarheid en cultuur

Een dag voor Marijke me vroeg deze avond te openen was ik op pad met 'eminence grise' Gijs van Tuijl, voormalig directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam en oprichter van het Kunstmuseum in Wolfsburg. We spraken over het belang van kunst, juist in een tijd waarin verschillende waarheden naast elkaar bestaan en fake nieuws de discussies domineert en vertroebelt. Ondernemische partijen vallen niet voor niets in eerste instantie de kunsten en de vrije journalistiek aan. We wisten toen nog niet van deze oorlog. Van de aanval van een tiran als Poetin, die eerst het vrije woord, de vrije kunsten het zwijgen heeft opgelegd, om te eindigen als de dictator die kinderen en oude vrouwen oppakt die zich op straat tegen die oorlog uitspreken. Een aanval van een despoot op alles waar beschaving en fatsoen voor staan, een aanval op vrijheden en andere meningen, die al lang geleden is ingezet maar hier en nu tot een apotheose lijkt te komen.

Cultuur tekent de identiteit

Al twee weken herken ik in de heldhaftigheid en humor van de Oekraïense burgers iets van de Galliërs uit de beroemde Franse stripboeken: Asterix & Obelix, getekend door Albert Uderzo, geschreven door René Goscinny, die vroeger op mijn leeslijst Franse literatuur stonden. Ik zie met Harari hoe de Oekraïners mijn hart en dat van vele anderen winnen, door hun onverzettelijkheid, hun menselijke maat en hun heldhaftige verhalen. En... ik zie de kracht van de kunstwereld op social media, die oproepen verhalen te delen van de Oekraïense kunst- en cultuurwereld, die met creativiteit bedenken hoe mensen een stem te geven, een spreekbuis. Ik zie spotprenten met de humor die we nu zo nodig hebben.

Tegenover de cynische en repressieve houding van Rusland, zien we een land dat met liefde haar cultuur bezingt. Waar de culturele wereld in actie komt, organisaties opricht om met inzet van creativiteit en speltherapie de kinderen in Donetsk te begeleiden hun trauma's te verwerken. Die met hun muzikale, beeldende en theatrale kwaliteiten proberen een brug te slaan naar de ander. De Turkse Bayraktar TB2 kreeg afgelopen week niet alleen een eigen Oekraïens lied, maar ook een bijbehorende video-clip.

De jonge kunstenaar Sophia Bulgakova werd in 1997 geboren in de Oekraïense stad Odessa. Ze woont en werkt in Den Haag waar ze aan de KABK Art-Science heeft gestudeerd. In haar werk focust ze zich op de intersectie tussen kunst, technologie en onze samenleving. Via het aanspreken van de zintuigen in haar installaties en performances beïnvloedt ze hoe de toeschouwers de werkelijkheid waarnemen, oftewel; ze werkt met onze perceptie van de realiteit.

Afgelopen week organiseerde zij een benefiet met andere Oekraïense kunstenaars. Samen met veel andere Oekraïense cultuurmakers roept ze op om de Oekraïense Cultuur onder de aandacht te brengen. Blijkbaar is het van belang om aan de wereld te tonen dat ze echt een land zijn. Met een eigen cultuur, met een eigen geschiedenis en eigen kunstklimaat: "Ik heb de indruk dat deze kunstenaars, de mogelijkheden van een Oekraïense identiteit, willen terugvorderen. En via hun werk proberen ze de geschiedenis van hun land, die constant verandert, te begrijpen, om daarmee ook zichzelf te begrijpen. Het zijn bijna allemaal persoonlijke verhalen in de context van Oekraïne", aldus Bulgakova.

De kunstenaar verbreedt niet alleen zijn eigen, maar ook onze blik, laat ons nadenken over de geschiedenis, schudt onze ingesleten denkpatronen door elkaar, laat ons fantaseren over het schijnbaar onmogelijke en toont ons dat wat we ons niet voor kunnen stellen. Kunst (ook literatuur, muziek, theater) prikkelt ons voorstellingsvermogen, speelt met onze verbeelding.

Juist deze tijd, na een pandemie, midden in een Europese oorlog, en met een dreigende klimaatcrisis, heeft men nood aan kunstenaars die fantaseren over andere manieren van samenleven. Om ons met hun voorstellingsvermogen een perspectief te bieden op een toekomst.

Politiek en Cultuur

En daar komen politiek en cultuur samen. Want de bevlogenheid en passie waarmee de kunstenaar aan het werk is - elke dag opnieuw in een atelier, op een podium aan een computer, met de pen of het penseel in de hand - om iets te maken waar (nog) niemand op zit te wachten, maar waar we uiteindelijk allemaal wat aan kunnen hebben, is kwetsbaar. Vooral omdat de maker zelf vaak niet weet waar zijn of haar werk toe leidt, maar toch de voor het artistieke proces zo noodzakelijke confrontatie met die onzekerheid, die sprong in het diepe steeds weer aangaat. Het is kwetsbaar, juist omdat op dat atelier soms ideeën ontstaan die voor de meesten van ons confronterend kunnen

zijn, beelden waar we ons ongemakkelijk, boos of verdrietig om voelen. Kunst en cultuur zijn lang in een verdomhoekje gedrukt. En dat is eenvoudig, want juist deze sector kan zichzelf niet echt verdedigen vanuit een perspectief van economische belangen. En het is makkelijk op de korte termijn omdat we – door af te geven op die kunsten - niet langer na hoeven te denken over dat waarmee ze ons confronteren: soms ongemakkelijke of zelfs pijnlijke waarheden.

Maar voor een goed werkende democratie is een cultuursector net zo noodzakelijk als goede en vrije journalistiek. Politiek zou daarvan doordrongen moeten zijn en een veilige omgeving moeten creëren waarin kunst en cultuur kunnen gedijen: Als luis in de pels, het geweten van een samenleving, een wegwijzer voor de toekomst, als de nar aan het hof. Is er geen ruimte voor die artistieke ontwikkeling, dan dreigt het gevaar van een kokervisie, en weten politici zich omringd door jaknikkers. Dan verliezen zij uit het oog waar het in het leven werkelijk om draait en arresteren ze protesterende bejaarden, en sluiten kinderen in de gevangenis, omdat zij een mening hebben en zich uitspreken.

Investeren in cultuur is investeren in een gezond samen leven, waarin iedereen zich kan ontwikkelen tot de beste versie van zichzelf. Wie de cultuur koestert, werkt aan een samenleving waar we trots op mogen zijn. Een gemeenschap, een stad, waarvoor de bekende Bredase kunstenaar Sef Peeters een opdracht en lichtwerk bedacht: OPENER, LIEVER, MOOIER.